

Научная новизна данного исследования состоит в использовании балансового метода для анализа процесса воспроизводства специалистов в Украине. Перспективами дальнейших исследований в данной области является изучение динамики показателей воспроизводства кадров в профессионально-технических учебных заведениях и сопоставление темпов прироста (сокращения) численности работников и выпуска студентов соответствующих образовательных уровней.

**Литература:** 1. Пріоритети вищої освіти України в умовах глобалізації процесів соціально-економічного розвитку // Освіта України. — 2003. — №64 – 65. — С. 8. 2. Статистичний щорічник України за 2002 рік / Державний комітет статистики України; [За ред. О. Г. Осауленка. — К.: Вид. "Консультант", 2003. — 664 с. 3. Марченко Л. Роль держави щодо освіти була і має залишатися провідною // Освіта України. — 2003. — №48 – 49. — С. 3. 4. Грішнова О. А. Людський капітал: формування в системі освіти і професійної підготовки. — К.: Тов. "Знання", КОО, 2001. — 254 с. 5. Каленюк І. С. Освіта в економічному вимірі: потенціал та механізм розвитку. — К.: Тов. "Кадри", 2001. — 326 с. 6. Норд Г. Л. Соціально-економічна оцінка та прогноз відтворення кадрового потенціалу Миколаївської області (вища освіта) / За ред. Н. І. В'юн. — Миколаїв: Вид. МФ на УКМА, 2001. — 76 с. 7. Охрименко А. А. Методологія пост-роєння і статистичного аналізу балансу підготовки кадрів с вищим образованием в России // Вопросы статистики. — 2002. — №6. — С. 71 – 76.

Стаття надійшла до редакції  
11.10.2004 р.

УДК 331.5:316.62

Мирна Т. С.

## СИСТЕМНА ОЦІНКА ЕКОНОМІЧНОЇ АКТИВНОСТІ НАСЕЛЕННЯ

*In the article the existing definitions of economic activity are generalized. A system approach to assessment of economic activity is grounded. The author's approach to essence of economic activity is defined on the scientific basis of economics, demography and sociology. The hierarchial structure of economic activity factors is designed. The lines of further research are designated.*

Глобальні соціально-економічні перетворення суспільства України, пов'язані зі становленням національної ринкової економіки і орієнтації на Європу, призвели до зміни економічних відносин і відбилися на всіх соціальних групах населення. Як зазначено в Посланні Президента України до Верховної Ради України "Про внутрішнє і зовнішнє становище України в 2002 році", "...за роки реформ в Україні не сфор-

мовано економічне середовище, яке б стимулювало економічну активність..." [1].

Необхідність підтримки і регулювання економічної активності обумовила зацікавленість органів державної влади в адекватній інформації для оцінки її реальних масштабів. Відповідно до цього представляється актуальним наукове дослідження економічної активності згідно з планом дій щодо реалізації положень Комплексної програми активізації національної демографічної політики до 2025 року.

Узагальнюючи теорію й практику досліджень економічної активності, доцільно виділити наступні невирішені проблеми:

- 1) розмежування понять "економічна активність" і "рівень економічної активності";
- 2) теоретичного вивчення і кількісного виміру впливу соціально-економічних факторів на економічну активність;
- 3) оцінки узгодженості соціальних, економічних і демографічних процесів;
- 4) побудови системи окремих і інтегральних кількісних показників;
- 5) вивчення відтворювальної активності різних соціальних груп;
- 6) співвідношення динаміки населення і виробництва.

У даній статті розглядається проблема одержання системи знань про економічну активність на підставі визначення її сутності та методології дослідження.

Насамперед необхідно дати чітке визначення "економічної активності" як об'єкта дослідження.

Аналіз спеціальної наукової літератури з даної проблеми свідчить, що однозначного тлумачення терміна "економічна активність" майже немає. Існує багато близьких за змістом, наприклад: робоча сила, трудові ресурси, трудова активність, трудова діяльність, ділова активність, суспільна активність, соціальна активність, активність людського фактора, активна життєдіяльність людини.

Радянські науковці Н. А. Іванов і Г. І. Мечковський визначили трудову активність як ступінь участі в суспільному виробництві, а розраховували її як кількість років активного життя окремої групи населення, помножену на частку зайнятості цієї групи [2]. Таку трактовку знаходимо також у А. Г. Новицького, проте кількісно це поняття характеризується часткою економічно активного населення в загальній чисельності працездатних [3]. У розумінні Н. Т. Гані-заде трудова активність — це процес матеріалізації внутрішніх здібностей людей, їх творчий потенціал, тобто праця з максимальною віддачею власних сил і енергії, яка має корисний результат для суспільства — за певний проміжок часу виробити більше, якісніше, з найменшими витратами ресурсів [4].

Сучасні дослідники виділяють поняття "економічна активність" і визначають його на основі чисельності економічно активного населення. Так, А. Ф. Бар-

вінський, Р. В. Фещур трактує економічно активне населення як таке, що охоплює осіб обох статей, які потенційно спроможні брати участь у суспільному виробництві [5]. На думку Б. Т. Рябушкіна та Е. К. Васильєвої — це частина населення, що забезпечує пропозицію робочої сили для виробництва товарів і послуг [6]. Дещо інше визначення у А. Г. Савченко, В. М. Федосова, О. В. Куроченко: до складу економічно активного населення вони включають осіб найманої праці; самостійних робітників; неоплачуваних членів сім'ї в працездатному віці; осіб, які тимчасово не працюють з об'єктивних причин (хвороба, відпустки тощо); осіб, котрі поєднують навчання з працею на умовах неповного робочого часу; учнів та осіб, які проходять профпідготовку [7].

Згідно з міжнародними стандартами статистики економічно активного населення, зайнятості, безробіття і неповної зайнятості — Міжнародної організації праці (МОП), — "...до складу економічно активного населення входять усі особи, які пропонують працю для виробництва товарів та послуг, як вони визначені в Системі національних рахунків ООН..." [8]. Проте таке тлумачення ускладнює розрахунок, бо чіткі критерії для обліку пропозиції праці не визначені.

Отже, найбільш близьким за змістом до поняття "економічна активність" є термін "трудова активність", однак його визначення мають певні недоліки:

1) розглядають це поняття тільки з точки зору користі для суспільства;

2) розраховують його тільки на основі демографічних показників (чисельність зайнятих, працездатних, кількість років зайнятості [2; 3]) або як продуктивність праці [4].

Автор вважає, що економічна активність має вивчатися не тільки з позицій суспільства, а й з точки зору людини, матеріального забезпечення її потреб, тому що розбудова соціально орієнтованої держави має на меті створення умов з працевлаштування, щоб кожна людина мала досить корисний результат власної праці.

Як показав аналіз сучасного тлумачення терміна "економічна активність" [5 – 7], його ототожнюють з поняттям "рівень економічної активності", розрахунок якого проводять на основі тільки демографічних показників (чисельності зайнятих, працездатних; населення у віці економічної активності (15 – 70 років); середньої, спускової чисельності населення).

Таке тлумачення даного терміна є вузьким і має ряд недоліків:

1) ототожнення з поняттям "рівень економічної активності" призвело до того, що досі немає окремого визначення поняття "економічна активність населення";

2) не враховано особливості соціальної та економічної ситуації в країні, тому що розрахунок на основі демографічних показників відображає тільки фактич-

ну чисельність офіційно зайнятого населення у віці економічної активності по відношенню до населення в цілому чи за категоріями населення (зайнятого, працездатного, економічно активного та ін.);

3) проводиться тільки загальний підрахунок чисельності економічно активного населення в сучасному розумінні цього поняття.

На думку автора, для оцінки економічної активності необхідно врахувати не тільки демографічні показники, а й економічні та соціальні, що дозволить комплексно розглянути проблему стимулювання економічної активності.

Як висновок — сьогодні економічна активність визначається кількісно на основі демографічних показників, тобто встановлюються складові сукупної чисельності економічно активного населення для розрахунку рівня економічної активності.

В авторському баченні поняття "економічна активність" слід відрізнити від поняття "економічно активне населення". Отже, економічна активність — це визначальний процес життєдіяльності соціальних груп населення (особливо в межах віку економічної активності) задля матеріального забезпечення власних потреб, тому що саме матеріальний добробут людини визначає її можливості у споживанні благ і послуг. Такий процес включає взаємодію "людини і природи", "людини і перетвореної природи", "людини і людини". З огляду на багатоаспектність процесу економічної активності виникає необхідність у системному підході до його оцінки, який передбачає цілісне уявлення, функціональну єдність і створення ієрархічної системи складових об'єкта дослідження.

Для повноти уявлення цього процесу автор вважає доцільним визначити декілька предметів дослідження, тобто розглянути економічну активність, враховуючи різні сфери державного регулювання. Отже, економічна активність має визначатися на основі взаємозв'язку економічної, демографічної і соціальної політики, хоча економічна політика має вирішальний вплив як на демографічну, так і на соціальну ситуацію в країні (це показано на рис. 1). Необхідним є розвиток, у першу чергу, економіки, можливо, через інвестиційну та податкову політику щодо пріоритетних галузей економіки з найбільшою можливою кількістю зайнятих. Саме економічний розвиток створить можливість подолання демографічної кризи та передумови соціального розвитку.

Тому, зважаючи на комплексність системного підходу, предмет дослідження з *позиції економіки* — матеріальне забезпечення або економічні можливості населення у задоволенні ієрархії потреб; *демографії* — сукупність населення у віці економічної активності; *соціальної сфери* — соціальний статус певної групи населення або соціальна мобільність.

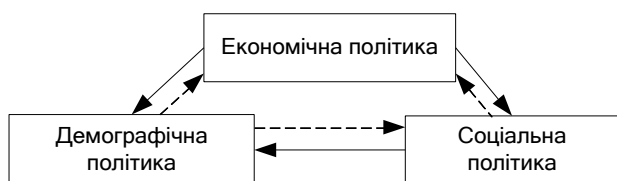


Рис.1. Взаємозв'язок економічної, демографічної і соціальної сфери державного регулювання

Обґрунтуємо послідовність виникнення і задоволення ієрархії потреб. Первинними є економічні та демографічні потреби як об'єктивна необхідність у їжі, одязі, житлі і самозбереженні відповідно, тоді як вторинні — соціальні потреби, спричинені суспільним розвитком і бажанням людини змінити соціальний статус. Зважаючи на безперечність первинних потреб, вони є причиною самоорганізації процесу економічної активності. Хоча з огляду на глобальну мету соціально орієнтованої держави — досягнення загального добробуту — цей процес має бути керованим для надання населенню можливості забезпечувати власний добробут самостійно.

На думку автора, для системної оцінки економічної активності необхідне цілісне уявлення цього процесу, що є можливим на основі угруповання та взаємозв'язку економічних, демографічних і соціальних факторів, тобто розробки ієрархічної структури факторів. При цьому функціональну єдність структури можна досягти при угрупованні факторів відповідно до окремих указаних предметів дослідження, а взаємозв'язок — на основі поділу факторів на два види:

- 1) незалежні, які приводять до процесу економічної активності;
- 2) узагальнені, які визначають економічну активність.

На рис. 2 схематично зображено первинне об'єднання факторів в сукупності з ознакою приналежності до певного напрямку державної політики: економічної, демографічної чи соціальної.

У науковій літературі зазначені фактори подано тільки як перелік, що є лише констатацією без урахування взаємозв'язку між ними, тобто фактори не систематизовано.

Дане первинне угруповання вперше поєднує саме такі три складові: економічну, демографічну та соціальну політику. Таке угруповання слід розуміти як загальну категорію об'єднання елементів, що не є системою на даному етапі дослідження. Економічна активність визначає економічні можливості, які обумовлюють соціальний статус людини і демографічну поведінку населення. Така залежність призводить до необхідності врахування макроекономічних і соціальних показників при розв'язанні проблеми оцінки економічної активності населення.



Рис. 2. Взаємозв'язок факторів економічної активності

Отже, економічні фактори визначають реальні та потенційні ресурси рівня життя, демографічні — відображають вплив даного рівня життя на самовідтворення населення, а соціальні — характеризують загальний добробут населення і макроекономічну стабільність держави. Відповідно до принципу цілісності сприйняття економічної активності як об'єкта системного дослідження можливе введення нових факторів, показників і зв'язків між ними. В подальшому передбачається комбінування зазначених сукупностей факторів, їх доповнення чи скорочення при більш

глибокому осмисленні явища й лише потім їх узагальнення і створення цілісної системи складових процесу економічної активності.

Новизна в розв'язанні проблеми оцінки економічної активності полягає в розмежуванні понять "економічна активність" і "економічно активне населення" та визначенні теоретичного змісту поняття відповідно до особливостей системного підходу. Проведене первинне угруповання факторів впливу на економічну активність надає можливість в подальшому виявити й обґрунтувати взаємовплив економічних, демографічних і соціальних факторів. Цінність подальших досліджень полягає в розробці загальної методики системної оцінки економічної активності, створенні комплексу методів оцінки відповідно до вказаних складових досліджуваного поняття.

**Література:** 1. Послання Президента України до Верховної Ради України "Про внутрішнє і зовнішнє становище України у 2002 році" // Економіст. — 2003. — №5. — С. 21 – 79. 2. Экономика труда. Учебное пособие для вузов / Под ред. Н. А. Иванова и Г. И. Мечковского. — М.: Высшая школа, 1976. — 424 с. 3. Трудовые ресурсы. Трудовая активность населения: проблемы, пути развития. Сб. научн. трудов / За ред. А. Г. Новицкого. — М.: ПО "Чертановская типография", 1988. — 172 с. 4. Гани-заде Н. Т. Социально-экономические факторы роста трудовой активности рабочих. — Баку: Элм, 1988. — 148 с. 5. Фещур Р. В. Статистика: теоретичні засади і прикладні аспекти. Навчальний посібник / Р. В. Фещур, А. Ф. Барвінський, В. П. Кічор; [За наук. ред. Р. В. Фещура. — 2-е вид., оновлене й доповнене. — Львів: Інтеллект-Захід, 2003. — 576 с. 6. Прибиткова І. М. Основи демографії: Посібник для студентів гуманітарних і суспільних факультетів вищих навчальних закладів. — К.: АртЕк, 1997. — 256 с. 7. Савченко А. Г. Макроекономіка: Підручник / А. Г. Савченко, Г. Д. Пухтаєвич, О. М. Тітьонко; [За ред. А. Г. Савченка. — К.: Либідь, 1995. — 208 с. 8. Статистика труда для стран с переходной экономикой. — М.: Финансы и статистика, 1996. — 272 с.

Стаття надійшла до редакції  
26.10.2004 р.

УДК 339.5(0430)

Довгаль О. А.

## ДІАЛЕКТИКА ПРОТЕКЦІОНІЗМУ І ЛІБЕРАЛІЗМУ У ЗОВНІШНЬОЕКОНОМІЧНІЙ ПОЛІТИЦІ

*It is argued, that dialectics of the relationship of protectionism and liberalism on the external economic policy of the states is the result of not so much from the circumstances cleanly of conjuncture nature, as from inwardly contradictory unity of protectionism and liberalism as constituents of external economic policy.*

© Довгаль О. А., 2004

У процесі глобалізації світової економіки теорія вільної торгівлі за рядом принципових моментів та висновків увійшла в суперечність із, мабуть, найвідомішою концепцією ХХ ст. — кейнсіанською теорією державного регулювання економіки. На думку Дж. М. Кейнса і його послідовників, рівновага платіжних балансів не може встановлюватися за допомогою механізму цін і валютних курсів, а необхідними засобами міжнародного регулювання стають експорт капіталу і протекціонізм. На зміну уявленню про світове господарство як сукупність вільно конкуруючих національних господарств прийшло уявлення про нього як про сукупність державно-регульованих господарств, що борються за забезпечення "повної зайнятості". В економічній літературі неодноразово робилися спроби об'єднати, "синтезувати" неокласичну й кейнсіанську економічні концепції у сфері міжнародної торгівлі [1].

Наприкінці ХХ ст. склалися особливо сприятливі умови для подібного роду спроб. З одного боку, сучасний етап НТР, що розпочався, дозволив істотно лібералізувати міжнародну торгівлю розвинених країн, звільнити її від значної частки явних бар'єрів у вигляді квот, тарифів і валютних обмежень. З другого боку, різко зросла роль державного регулювання процесів виробництва і обміну як в окремих країнах, так і на світовому ринку. Основний напрям подібного "синтезу" полягав у теоретичній і прикладній розробці положення, яке виказував ще Дж. К. Кейнс: "Якщо будуть забезпечені умови "повної зайнятості", то знов набувають чинності закони неокласичної теорії — "рідкості", "суб'єктивної корисності", "продуктивності чинників" тощо. Стосовно теорії світового господарства це означає, що відтепер кожна з країн світогосподарської системи розглядається як саморегулююча одиниця, яка ставить свідому мету забезпечити повну зайнятість національних ресурсів методами бюджетної і кредитно-грошової політики" [2].

Аналіз еволюції теорій міжнародної торгівлі і практики їх використання з позицій фундаментальних процесів, що протікають у сучасній світовій економіці, призводить до розгляду протекціонізму й лібералізму як свого роду "суперечливої єдності", розв'язання суперечностей усередині якої, зрештою, й створює ту реальну картину розвитку міжнародної торгівлі, а в більш широкому контексті — інтернаціоналізації економічного життя з її нинішньою найвищою фазою — глобалізацією, яка спостерігається в даний час. Методи протекціонізму і принципи свободи торгівлі не тільки виявляються вписаними в логіку глобалізації, де глобалізація може бути представлена, певною мірою, результатом синтезу протекціонізму і свободи торгівлі. За своєю природою глобалізація так само суперечлива, як і свобода торгівлі: з одного боку, в її основі лежать інтернаціоналізація і інтеграція, джерелом яких лібералізація міжнародної торгівлі, а з іншого — суверенізація і регіоналізація, що засновані на протекціонізмі.